

АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТУРЕЧЧИНИ: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА

Статтю присвячено аналізу історичного досвіду становлення та розвитку системи освіти Туреччини з часів заснування до сьогодення. Простежено зв'язок між загальним станом освіти та соціально-політичною, економічною ситуацією у країні. Розглянуто вплив історичних, соціально-економічних чинників на діяльність системи вищої освіти. Виділено і описано основні періоди розвитку системи освіти в Туреччині, проаналізовано перші навчальні заклади медресе, їх структуру та зміст освіти.

Ключові слова: *освіта Туреччини, вища освіта, періоди розвитку освіти, освітня реформа, медресе, дарульфунун.*

Постановка проблеми. Одним із найголовніших завдань, які постали перед Україною, є інтеграція у світове співтовариство. Соціальні, економічні, культурні та освітні трансформації сьогодення зобов'язують здійснити модернізацію та реформування вищої освіти з урахуванням норм і стандартів, узагальнених у декларації Болонського саміту міністрів освіти європейських держав, які проголошують прихильність університетів до європейських гуманістичних традицій, нероздільність навчання і наукових досліджень.

Упровадження Болонської системи в Україні зумовлює необхідність вивчення історичного досвіду тих країн, які розпочали процес адаптації своїх освітніх систем до сучасної загальноєвропейської моделі значно раніше і вже досягли певних успіхів, використовуючи нові форми та методи у вищій освіті. На нашу думку, через схожість освітніх змін корисним для України може стати досвід реформування системи вищої освіти країн-сусідів, зокрема Туреччини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що сьогодні наукова спадщина з проблеми розвитку та становлення вищої освіти Туреччини є об'єктом вивчення як українських, так і зарубіжних учених. У дослідженнях Н. Абашкіної, С. Ада (S. Ada), К. Айтач (K. Aytaç), А. Гюльдем Джеріт (A. Güldem Cerit), Р. Гюнюлю (R. Günlü), А. Дікіджі (A. Dikici), М. Ергюню (M. Ergün), А. Збруєвої, Т. Коротько, А.-М. Нол (A.-M. Nohl), Л. Пуховської, К. Салімова, І. Шварц (I. Schwarz) та ін. розглядаються питання становлення вищої освіти в Туреччині. Але, незважаючи на розширення та інтенсифікацію дослідницьких зусиль, спрямованих на вивчення особливостей розвитку вищої освіти зарубіжних країн, зокрема Туреччини, певні питання залишилися недослідженими.

Метою статті є ретроспективний аналіз процесу зародження та становлення системи вищої освіти Туреччини.

Виклад основного матеріалу. Історія розвитку системи освіти є широкою темою. Важливість впливу вищих навчальних закладів визначає центральне місце вищої освіти в різні історичні періоди, що зумовлено соціальними, економічними, політичними та педагогічними чинниками. Суттєвий інтерес для нашого дослідження становить структура системи вищої педагогічної освіти у Туреччині, яка є державою із специфічним економічним, політичним розвитком і у галузі освіти також представляє особливий інтерес для дослідників. Процес розвитку вищої освіти в Туреччині характеризується трансформаціями, що пов'язані з поступовим переходом освіти з рівня середніх навчальних закладів до університетів [1].

Дослідження теорії і практики вищої освіти вимагає обґрунтування різних етапів розвитку цієї проблеми. Поділяючи погляди низки науковців, етапом розвитку називаємо частину історичного шляху, який пройшла система освіти країни. Нижньою та верхньою межею етапу є важлива суспільно-політична подія або педагогічне явище, що дали поштовх новим якісним та кількісним перетворенням у системі освіти. Розглянемо еволюцію виникнення перших вищих навчальних закладів Туреччини.

Аналіз наукових поглядів, представлених у сучасній педагогічній літературі, дозволяє виділити наступні підходи до періодизації історії турецької освіти, беручи за основу критерії політичних, соціально-економічних та культурних змін у турецькому суспільстві.

Перший період (початок XIV ст. – 1800 рр.) – створення та поширення перших навчальних закладів. Першими вищими навчальними закладами вважають медресе. Медресе мали певну автономію, входили до комплексу разом із мечеттю, притулком та іншими добродійними закладами. Перше медресе в Османській Імперії було відкрите у 1330 р. Газі Орхан беєм в Ізніку, у той час це був центр невеликого бейліку (округу). Директором медресе призначили Шерефуддіна Давуда (Давуд-і Кайсері), вихідця з міста Кайсері, який отримав освіту в Єгипті. Згодом мережа медресе поступово розширювалася, оскільки турецькі султани запрошували до навчальних закладів учених із культурних центрів Анатолії, зокрема

Коньї, Кайсерї, Аксарая, з таких ісламських країн, як Персія, Сирія, Туркїстан, Єгїпет, Іран та ін. Така тенденція стала показником культурного динамізму того періоду [2; 3].

Варто зазначити, що вже до початку періоду правління султана Фатїха було відкрито 25 медресе у Бурсї, 13 – у Едірне, 4 – в Ізнікі. Саме завдяки медресе система освіти Туреччини досягла апогею свого розвитку, оскільки не було міста, в якому б не було створено медресе. Улеми вважалися найкращими випускниками медресе. Улеми, улама (в пер. з араб. – ученї) – загальнознанї вченї ісламської теорїї та практики, належали до вищого духовенства. В Османській імперїї існувала ієрархія улемів – мюдеррїси, муфтїї та кадїї. У навчальних закладах викладали вчителї-професїонали (мюдеррїси), які призначалися розпорядженням султана і були людьми визнаного авторитету у релїгїйних та духовних науках. Мюдеррїси вважалися посередниками між навчальним закладом і студентом, фахівцями, без дозволу яких студент не мав змогу підтвердити свою компетентність в певній дисциплїні. Улемам були доступнї найвищї політичнї та адміністративнї посади у суспільствї, тому нерїдко вони обїмали посади візирів, ставали вірними помічниками султанів та мали право узаконювати сходження нового султана на трон [4].

Концепція Ташкьопрюлю Заде Ахмед – відомий викладач медресе, науковець, літературний діяч – видїляє чотири стадїї знання (духовне, інтелектуальне, усне та письмове). Метою всякого знання, а особливо духовних наук, було пізнання Бога. Тому зміст освіти медресе складали наступнї предмети: сїхх (ісламське право), тафсир (тлумачення Корану), хадїси, синтаксис та морфологїя. Спочатку у навчальному розкладї були відсутнї природничо-математичнї науки, але згодом до змісту освіти були введенї такі предмети, як філософїя, логїка та математика.

Турецькї медресе подїлялися на двї великї категорїї. Харїч – зовнїшнї школи, в свою чергу, подїлялися на нижчї і вищї школи. В перших, відомих як "їбтїда-ї-харїч", вивчали основи арабської граматики, синтаксис, логїку, теологїю, астрономїю, геометрїю та риторику. Таджрїд медресе, були відомї як медресе "двадцяти" (кількїсть монет, яку отримував учитель в день), "міфтаг медресе" або "медресе тридцяти". Більшість "медресе двадцяти і тридцяти" функціонували у невеликих містечках та селищах. "Харїч" вищого типу або "медресе сорока" були заснованї у Стамбулі та Бурсї.

"Дахїль" – внутрїшнї школи, які готували майбутнїх релїгїйних діячів, були заснованї дружинами султанів та візирами. Відомими школами внутрїшнього типу є "медресе п'ятдесяти" або "їбтїда-ї-дахїль" та "медресе тетїмме" або "мюсіле-ї-сагн". Найпрестижнїшими серед внутрїшнїх шкіл були "медресе семанїє", в яких студенти, отримуючи знання з юриспруденції, теологїї, риторики, готувалися до державних посад.

Через величезне різноманїття медресе виникла необхідність створення їх ієрархїї, тому Сулейман I, відкривши чотири медресе у Стамбулі, надав їм найвищого рангу, встановивши, таким чином, ієрархїю медресе, яка проїснувала до кінця імперїї.

Другий період (1839-1876 рр.) – період Танзимату. Султан Абдул-Меджид у 1845 р. основною причиною проблем у соціально-економічному розвитку Туреччини видїлив повне неучтво населення і підкреслив необхідність розвитку світської освіти в країні, оголосивши її настїльки ж необхідною, як і релїгїйну освіту. Тому вже у серпні 1846 р. було представлено три проекти законів, які передбачали реформу в галузі освіти та передбачали створення закладів початкової, середньої і вищої освіти ("дарульфунун"). Автори проекту реформ освіти виступили за створення спеціального комітету для управління справами освіти, розробку відповідних програм та інструкцій по контролю за їх виконанням [5].

У своїй праці "Процес вестернізації в політичному житті Туреччини" турецький дослідник Т. Тунайя розглядає процес еволюції поглядів турецьких державних і громадських діячів на систему освіти в державі, прерогативи державної влади та прав людини, можливість запозичення у буржуазного Заходу його політичного устрою, ідей науки, техніки і культури тощо. Науковець вводить в обїг термін "співїснування" культури та освіти Османської імперїї та Заходу, наголошуючи на необхідності європеїзації культури та науки Туреччини, що стало єдиним засобом порятунку імперїї, її самозахистом і життєвим принципом [6]. У своїй концепції автор особливо підкреслює, що для того щоб приступити до "європеїзації", потрібно було визнати перевагу Заходу. Тому важливе значення в європеїзації турецького суспільства відіграв компромїс з духовенством та військовими, які виступали ніби посередниками між султаном і народом.

Реформи освіти періоду Танзимату мали на метї "об'єднання всіх мусульман і немусульман в імперїї в єдину османську націю". У державному документі "Положення народної освіти" (Maarif-a Umumiye Nizamnamesi) характеризуються основнї типи навчальних закладів, серед них – школи першого типу або початковї ("subyan schools"), школи другого типу або середнї ("rusdiye schools"), школи підвищеного типу ("idadı schools") – коледжї, двірцевї школи або лицїї, дарульфунун ("sultani (lycees) schools", "darulfunun"). За часів Османської імперїї, термін "дарульфунун" використовувався в якості заміни для слова "унїверситет".

У серединї XIX ст. в період Танзимату європейський вплив на процес реформ у Османській Імперїї не обїйшли і освітнї установи. 23 липня 1846 року під гаслом "прогрес можливий лише за сприяння науки"

було випущено фірман про секуляризацію вищої школи. Першим вищим навчальним закладом став Стамбульський університет (відкритий в 1870 р.), який мав три факультети – філософсько-філологічний, юридичний та природничий.

Третій період (поч. ХХ ст. – 1950 рр.) – період ранніх республіканських реформ: націоналізація та секуляризація освіти. Третій період пов'язаний із закриттям в 1933 р. "дарульфунун" і початку створення системи університетської освіти.

Сьогодні система вищої освіти виступає фактором формування інтелектуального потенціалу країни, а вищі навчальні заклади виступають основним, системоутворюючим елементом інноваційної системи Туреччини як демократичної, світської, унітарної, конституційної республіки, вищу систему якої в її нинішньому вигляді було впроваджено після падіння Оттоманської імперії у 1923 р. [7; 8].

Основні засади державного устрою Туреччини розроблено Турецьким національним рухом та її лідером Мустафою Кемалем Ататюрком. Одним із найважливіших сторін кемалізму є "секуляризм", який вимагає дотримання принципів світськості. На цьому шляху у лютому 1937 р. з Турецької Конституції було усунуто статтю, яка проголошувала Іслам "державною релігією Туреччини".

Нацистський режим у Німеччині звільнив велику кількість університетських викладачів через расові або політичні причини, чим відразу і скористався Турецький уряд, запросивши велику групу німецькомовних науковців до Туреччини з метою зміцнення наукового потенціалу вищої освіти [9].

Четвертий період (сер. ХХ ст. – 1980 рр.) характеризується відродженням ісламу, збільшенням кількості навчальних закладів та продовження їх модернізації. Реформування освіти в цей період пов'язаний зі зміною соціально-політичного устрою, оскільки Туреччина пройшла складний шлях економічних, соціальних та культурних перетворень, які через рівень добробуту в суспільстві впливають на зростання освітніх потреб громадян, зумовлюють більші або менші можливості для освітньої сфери.

Варто зазначити, що високий рівень загального економічного розвитку, високорозвинені ринкові відносини створили сприятливі умови для наповнення бюджету держави, що позитивно позначилося на необхідності вирішення освітніх проблем на державному рівні.

Висновки. На нашу думку, дослідження особливостей розвитку та становлення системи вищої освіти Туреччини дозволить більш об'єктивно розглянути особливості реформ, які відбувалися в країні від моменту зародження перших університетів і до сьогодення.

Подальшим перспективним напрямком дослідження проблеми дослідження ми вважаємо організацію навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах Туреччини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Koruroğlu A. An Overview and History Education in Republic of Turkey and Turkish Republic of Northern Cyprus / A. Koruroğlu, G. Baskan // *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 89. – 2013. – P. 786–791.
2. Baskan G. A. (2002). The Development of Higher Education in Turkey / G. Baskan // *Bio Technology Technological Equipment*. – 2002. – P. 213–218
3. Галіль Іналджик. Османська імперія. Класична доба 1300-1600/ Іналджик Галіль ; [перекл. з англ. О. Галенка за виданням: Halil Inalcik] // *The Ottoman Empire The Classical Age, 1300-1600*. Phoenix, 1994 / Інститут сходознавства ім. А. Кримського НАН України. – К. : КРИТИКА, 1998. – С. 179–187.
4. История Османского государства, общества и цивилизации / [под. ред. Ихсаноглу]. – Москва, 2006. – 386 с.
5. Желтяков А. Д. К вопросу о вестернизации Турции в новое время (по концепции турецкого историка Т. Тунайя) / А. Д. Желтяков // *Историография и источниковедение истории стран Азии и Африки*. – Вып. 2. – Л., 1968. – 50 с.
6. Tunaya T. Z. *Turkiyenin siyasi hayatinda batihlasma hareketi* / T. Z. Tunaya. – Istanbul, 1960. – 100 s.
7. Scott P. Globalization and higher education : Challenges for the twenty-first century / P. Scott // *Journal of Studies in International Education*. – 2000. – Spring. – P. 3–9.
8. Berkes N. *The Development of Secularism in Turkey* / N. Berkes. – Montreal, 1964. – 99 p.
9. Cassels L. *The Struggle for the Ottoman Empire 1717-1740* / L. Cassels. – L., 1966. – 100 p.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Koruroğlu A. An Overview and History Education in Republic of Turkey and Turkish Republic of Northern Cyprus / A. Koruroğlu, G. Baskan // *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 89. – 2013. – P. 786–791.
2. Baskan G. A. (2002). The Development of Higher Education in Turkey / G. Baskan // *Bio Technology Technological Equipment*. – 2002. – P. 213–218
3. Галіль Іналджик. Османська імперія. Класична доба 1300-1600/ Іналджик Галіль ; [перекл. з англ. О. Галенка за виданням: Halil Inalcik] // *The Ottoman Empire The Classical Age, 1300-1600*. Phoenix, 1994 / Інститут сходознавства ім. А. Кримського НАН України. – К. : КРИТИКА, 1998. – С. 179–187.
4. История Османского государства, общества и цивилизации / [под. ред. Ихсаноглу]. – Москва, 2006. – 386 с.
5. Желтяков А. Д. К вопросу о вестернизации Турции в новое время (по концепции турецкого историка Т. Тунайя) / А. Д. Желтяков // *Историография и источниковедение истории стран Азии и Африки*. – Вып. 2. – Л., 1968. – 50 с.
6. Tunaya T. Z. *Turkiyenin siyasi hayatinda batihlasma hareketi* / T. Z. Tunaya. – Istanbul, 1960. – 100 s.

7. Scott P. Globalization and higher education : Challenges for the twenty-first century / P. Scott // Journal of Studies in International Education. – 2000. – Spring. – P. 3–9.
8. Berkes N. The Development of Secularism in Turkey / N. Berkes. – Montreal, 1964. – 99 p.
9. Cassels L. The Struggle for the Ottoman Empire 1717-1740 / L. Cassels. – L., 1966. – 100 p.

Матеріал надійшов до редакції 02.02. 2015 р.

Гюль А. Анализ процесса становления системы высшего образования Турции: историческая ретроспектива.

Статья посвящена анализу исторического опыта становления и развития системы образования Турции со времен основания до современности. Прослеживается связь между общим состоянием образования и социально-политической и экономической ситуацией в стране. Рассматривается влияние исторических, социально-экономических факторов на деятельность системы высшего образования. Выделены и описаны основные периоды развития системы образования в Турции, проанализированы первые учебные заведения Турции медресе, их структура и содержание образования.

Ключевые слова: образование Турции, высшее образование, периоды развития образования, образовательная реформа, медресе, дарульфунун.

Gul A. The Analysis of Establishing the Higher Educational System in Turkey: the Historical Perspective.

The article discusses basic problems of higher education in Turkey over the past centuries. We analyze the historical experience of formation and development of Turkish higher educational system from its foundation to the present time. The famous Islamic educational institution, the medrese (college) started to develop in the X century and was the main cultural and scientific center in the Ottoman Empire. Ottoman Sultanate was centered in the present-day Turkey, extending its influence into the south-eastern Europe as well as the Middle East. DarulFunun (House of Sciences) was an university type, unique institution of higher education in the middle of the XIX century. The objective was to train future employees who would serve Turkey. The internal organization was modeled after French universities. Later the fall of Ottoman Empire and the foundation of the republic became two important factors in the establishment of the new educational system in all its stages in such a way as to diffuse its light to all classes of the population. Finally we describe the major periods of the educational system development in Turkey and discuss links between the general state of education and sociopolitical and economic situation in the country.

Key words: Turkish education, higher education, periods of education, educational reforms, medrese, darulfunun.